

IVAN DEVČIĆ, *Osmi dan stvaranja. Filozofija stvaralaštva Nikolaja A. Berdjajeva*, KS (Eseji, svezak 16.), Zagreb, 1999, str. 403.

Stručna djela iz ruske religijske filozofije rijetka su na našem knjižarskom tržištu, bilo da se radi o prijevodima, bilo o originalnim studijama ili monografijama. S ovom Devčićevom knjigom dobili smo jednu novu vrsnu studiju o poznatom ruskom filozofu Nikolaju A. Berdjajevu (1874-1948). Autor ove knjige objavio je već nekoliko članaka o Berdjajevu u različitim našim časopisima, no sada imamo jednu njegovu kompletnu studiju koja se uklapa u seriju *Eseji* naše poznate izdavačke kuće KS gdje su već u prijevodu objavljena dva djela Nikolaja Berdjajeva i to *Ja i svijet objekata* 1984. i *Duh i realnost* 1985. Ovo monografija donosi sada novo obogaćenje.

Još tamo od 1919. kad je u prijevodu objavljena knjiga o Vladimiru S. Solovjevu (u prijevodu prof. Julija Adamovića) pa kroz dugi niz godina nemamo gotovo ništa iz područja ruske filozofije sve do 1948. kad je prof. Josip Kribl pisao doktorsku disertaciju o Berdjajevu i objavio izvadak. Autor ove recenzije je također napisao nekoliko članaka iz ruske religijske filozofije, ima još pokoji članak o Šestovu, o Florenskom - no, uglavnom malo. Moramo priznati da je na srpskom jeziku objavljeno više značajnijih prijevoda i studija nego na hrvatskom.

Dakako, moramo prihvatiti istinu da je ruska filozofija specifično područje, ne uklapa se sasvim jednostavno u opće tijekove filozofije. Ruska religijska filozofija ima i svoja posebna ishodišta i oznake: ona je usko povezana s općim kulturalnim okolnostima u razvoju Rusije i utjecajem Zapada, prožeta je općom religioznošću i djelomično je povezana i sa službenom Crkvom, iskazuje izričitu religijsku i mističku koncepciju svijeta, povezana je s razvojem simbolizma u književnosti. A što se tiče same filozofije osobito je pod jakim utjecajem njemačkog klasičnog idealizma. Tek možda krajem prošlog stoljeća rađa svoju donekle originalnu koncepciju u filozofiji svejedinstva i sofilogiji. I tu negdje krajem prošlog stoljeća u svijet filozofije ulazi Nikolaj A. Berdjajev.

Ova studija je izrađena kronološko-evolutivnom metodom, tj. prati životni put i filozofski razvoj Berdjajeva od početaka filozofiranja do pune zrelosti. Tako se može najbolje sagledati njegovo djelo koje se kreće od marksizma do univerzalizma, preko kritike marksističkih postavki sve do kasnijeg ulaska u opće teme gdje daje prednost etičkim, metafizičkim i religijskim temama. Ovo je sustavno izlaganje nesustavnog filozofa, na takav način bismo to npr. učinili

izlažući Kierkegaarda, Nietzschea ili Sartrea. Životni put im je povezan s razvojem filozofske misli. Zato ovaj način pruža dobar uvid u kritički razvoj sustava.

Studija je razdijeljena na šest većih cjelina, na kraju s općim zaključkom i obilnom bio-bibliografijom te kazalom imena i pojmova. U prvom dijelu opisano je kako je Berdjajev postao kritički marksist i time u filozofiji otvoren kao idealist, što mnogi ne znaju smatrajući ga otpočetak izričitim kršćaninom. No, preko kritike marksističkih ideja u Rusiji dolazi on do etičkog personalizma koji je prikazan u drugom dijelu studije. Intrigantna je tragika ljudske egzistencije i nemogućnost njezina rješenja u ovom svijetu. Zato Berdjajev svoje napore usmjerava na pokušaj otkrivanja i utemeljenja ljudske osobe kao samosvrhe i apsolutne vrijednosti. U trećem dijelu opisan je njegov metafizički monopluralizam gdje on kritikom idealističke gnoseologije i idealističke etike pokušava uspostaviti svoj spiritualističko-supstancijalistički personalizam. Naime, Berdjajev smatra da moralni problem počinje ondje gdje počinje tragedija, i samo ljudi tragedije imaju nutarnje pravo govoriti o dobru i zlu. Zato je etika tako usko povezana s osobom i njezinom sudbinom, osobito sa slobodom kao najeminetnijem izdanku osobe.

U četvrtom dijelu studije *Od ontologije do meontologije* ulazi autor dublje u pojam slobode kod Berdjajeva. Do tada ni sam Berdjajev nije bio na čistu s tim prevažnim pojmom, miješao ga je s logosom i kršćanskim poimanjem Boga stvoritelja. Zbog teodicejskog problema, da Boga oslobodi od odgovornosti za zlo u svijetu, prihvaća Berdjajev "nestvorenu slobodu" iz koje kao iz iskona proizlaze Bog i svijet i to za njega znači priznavanje tajne koja više ne dopušta racionalizaciju. Također i iskustvo ruske revolucije potiče Berdjajeva na filozofsko razmišljanje jer se tu oslobađaju kaotične sile, ona ista "nestvorena sloboda" koja je Bogu dala pristanak na stvaranje, a onda ga želi povući. A revolucija je znak da svijet počiva na vulkanskim temeljima.- Akt uzima mjesto supstancije kao stvaralački akt, potencija kao sloboda je "pratemelj" Bogu koji izlazi kao "concordia oppositorum". A čovjeka i njegovu slobodu, kao nestvoreno u stvorenju, stvorio je Bog u prirodi samog stvorenja i nju se ne može označiti kao ništa. Zato je u njoj bogočovječja dimenzija ljudske osobe. No, čini se da Berdjajev s takvim shvaćanjem slobode ne rješava teodicejski problem, naprotiv, dovodi u pitanje Božju jedinstvenost i apsolutnost te tako vodi u metafizički dualizam, iako on to sam niječe.

Peti dio ove monografije govori o smislu stvaralaštva kao temeljnog izvoda iz uloge slobode. Oslobođeni čovjek od potištenosti i grijeha opravdava se stvaralaštvom, transcendira, izlazi izvan granica imanentne stvarnosti. Taj pojam kod Berdjajeva zadobiva religiozno-antropološko značenje jer Bog od čovjeka očekuje stvaralački akt kao odgovor na Božje stvaralaštvo. No, čovjekov

stvaralački čin ne određuje se posve iz materije, u pravi stvaralački akt ulazi element slobode tako da zapravo predstavlja stvaralaštvo iz ništa, tj. ne određuje se cjelinom svijeta nego predstavlja emanaciju slobode, a ona se ne određuje ničim izvana. Ako je sloboda prapočelo sve stvarnosti, onda je stvaralaštvo središnji ontološki i antropološki pojam. Zbog toga se Berdjajev, nakon što je otkrio u čemu je praosnova svega, usredotočuje na istraživanje i promišljanje stvaralačkog poziva čovjeka. Zato, čini se da ideja stvaralaštva postaje njegova vjerojatno najoriginalnija, ili u svakom slučaju za njega najkarakterističnija ideja. Razlučujući dva tipa morala u odnosu na stvaralaštvo: moral poslušnosti (zakona) koji vidi uređenje svijeta i moral aktivnog stvaralaštva koji predstavlja izlaženje iz svijeta Berdjajev hoće naznačiti da to nisu samo estetske nego i gnozeološke, etičke i opće životne kategorije. "Stvaralački moral je individualan i kozmičan, u njemu se stvaralačka energija individualnosti prelijeva u kozmos i kozmos ispunja sobom individualnost. U stvaralačkom moralu proživljava se osobno kao svjetsko i svjetsko kao osobno. Za njega prestaju biti interesantna banalna i elementarna pitanja o egoizmu i altruizmu" (str. 196). Zato je etika stvaralaštva etika čiste savjesti, čista od društva i njezinih utjecaja slobodne savjesti jer nju ne određuju javno mnijenje niti skupine, nego dubina duha. Stvaralaštvo mora biti i princip društvenog života iskazujući metafizičke i religiozne snove društva.

Ono što prijeti osobi i njezinoj stabilnosti Devčić prikazuje u šestom dijelu svoje studije, a to Berdjajev zove objektivacijom. To je udaljavanje, negiranje, depersonaliziranje. Osoba biva zarobljena od bića, od Boga, od društva, od prirode, konačno od samoga sebe. Berdjajev kritizira sve te oblike zbog skućavanja osobe, a u subjektivaciji traži put realizacije osobe kroz ljubav.

Opći Devčićev kritički stav pokazuje se bistro iza svakog odsjeka ukazujući ponekad kako Berdjajev nedovoljno utemeljuje svoje nove izraze, uopćava ih i svodi na nedovoljno uvjerljive zaključke. Osoba i stvaralaštvo nekako najteže dolaze do izražaja. No Devčić pokazuje da to promišljanje nije uvijek samo filozofsko, nego ponekad graniči s misticizmom. Berdjajev se oštro suprotstavlja svakom racionalizmu. No kolikogod on raspravljao o osobi i njenu stvaralaštvo kao nastavku Božjeg stvaranja u osmi dan, toliko ipak osobu ne stavlja u pravi obzor, nego je promatra u relacijama prema biću, društvu, prirodi, što mu nekako utječe negativno na poimanje osobe. Pitanje je može li se bez jasnog razumijevanja bića doći do punine bića, tj. osobe kao svrhe u sebi?

Pročitavši ovu Devčićevu knjigu pred sobom imamo lik Nikolaja Berdjajeva, religioznog ruskog filozofa i egzistencijalista koji nam svojom filozofijom otkriva svijet osobe usmjerene na Boga. I kako je on stvarao u vrijeme totalitarnog režima upravo je htio svojom filozofijom zaštititi čovjeka i njegovu osob-

nost od poniženja i uništenja, tako ujedno pokazuje da ni racionalističko seciranje osobe ne dovodi do rezultata. Tu dolazi do nijekanja božanskog, nadnaravnog u čovjeku s ciljem oslobodenja čovjeka i njegova potpunog ostvarenja kao slobodnog, jedinstvenog bića i to je uzrokovalo još veću čovjekovu dezorijentiranost i tjeskobu. Berdjajev je upravo zbog toga po koji puta otišao u krajnost, ali je to bilo uvijek u namjeri da se ustakne narušeno dostojanstvo osobe. U svom promišljanju stalno isprepliče dva teorijski odjeljiva područja teologije i filozofije. Naime, Berdjajev uočava da sama filozofija kao zaokruženi sustav ne može u potpunosti proniknuti u tajnu osobe i njena stvaralaštva. Zato svom promišljanju dodaje i evanđeoske elemente. A filozofijom se stalno služi iako je indirektno poriče.

Konačno možemo reći da je Devčić ovom monografijom uspješno predstavio Berdjajeva kao filozofa kulture i filozofa osobe i pokazao ga zapravo kao proroka u ovom stoljeću što je on u stvari i bio. Nošen svojim kritičkim razvojem pošteno se odvajao od nekih svojih prethodnih postavki da bi razvijao nove koje će proročki ući u 20. stoljeće i tu su se pokazale valjanim i nakon njegove smrti. Unatoč humanističkim deklaracijama vrednovanje osobe je još uvijek u zaostatku. I tu je Berdjajev imao pravo. A Devčić je to ovom knjigom potvrdio.

Slavko Platz

MARIN SRAKIĆ, *Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma. Kratki prikaz na temelju povijesnih izvora s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku i na područje Đakovačke i Srijemske biskupije, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2000., str. 107.*

Nedavno se u izdanju Katehetskog salezijanskog centra pojavila knjiga dra Marina Srakića, biskupa đakovačkog i srijemskog, pod gore navedenim naslovom. Svaki pažljiviji promatrač zbivanja u bivšoj komunističkoj Jugoslaviji i Hrvatskoj, morao je uočiti da je komunistička vlast mnoge svoje snage koncentrirala na frontu kojega je sama stvorila, na borbu protiv vjere i religioznih zajednica, napose protiv Katoličke crkve. Vođena ateističkom komunističkom doktrinom, ta vlast je pretendirala ideološki se obračunati s vjerom kao činjenicom i nametnuti ateizam kao novi svjetonazor. U ostvarenju toga cilja hrvatski komunisti i njihovi nalogodavci iz Jugoslavije inspirirali su se na metodama prve komunističke države svijeta - Sovjetskog Saveza. Služili su se pritiscima, zabranama, prijetnjama, zatvorima, pa i ubojstvima.

Mirne savjesti možemo reći, a da se pri tome ne ogriješimo o istinu, kojoj treba služiti svaka znanost, pa i povijesna, da je Katolička crkva u jugoslavenskoj